

Μια εξαιρετική παρουσίαση από τον ποιητή, συγγραφέα, κριτικό, φιλόλογο, κ.α, **ΠΑΝΤΕΛΗ ΜΠΟΥΚΑΛΑ**, η οποία παρουσιάστηκε στο 12^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Υπνολογίας 2022, 26 έως 28 Σεπτεμβρίου 2022 και φιλοξενήθηκε στην Αθήνα, στο Μέγαρο Μουσικής.

Η ποίηση και ο ύπνος

Υπάρχουν κάμποσα νήματα που συνδέουν την ποίηση με τον ύπνο, άλλα πολύ ισχυρά κι άλλα λιγότερο. Αίφνης το πρώτο είναι αστρονομικής τάξεως, και θα το αποκαλούσα «αναγκαστικό τυχαίο», κατά προφανή απομίμηση του «αντικειμενικού τυχαίου» των υπερρεαλιστών. «Αναγκαστικό τυχαίο» σημαίνει ότι κάτι έγινε κατά τύχη, πλην όμως δεν μπορούσε παρά να συμβεί έτσι ακριβώς, και μάλλον μόνον έτσι. Μιλάω για την άμεση γειτνίαση, που σποραδικά γίνεται απόλυτη ταύτιση, της Παγκόσμιας Ημέρας της Ποίησης με την Παγκόσμια Ημέρα του Ύπνου.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας καθιέρωσε ως Ημέρα του Ύπνου την τελευταία Παρασκευή πριν από την εαρινή ισημερία. Από την πλευρά της η UNESCO ανακήρυξε Ημέρα της Ποίησης την 21η Μαρτίου, ημέρα της εαρινής ισημερίας. Θυμίζω ότι η αρχική ιδέα ήταν του ποιητή Μιχαήλ Μήτρα. Η Εταιρεία Συγγραφέων υιοθέτησε την πρότασή του, ο δε Βασίλης Βασιλικός την υπέβαλε στην UNESCO, η οποία και έλαβε τη σχετική απόφαση το 1999.

Η χρονική σύμπτωση των δυο εορταστικών Ημερών μοιάζει μοιραία. Και επειδή για πολλούς ποιητές η ποίηση είναι κατεξοχήν νυχτερινό γεγονός, όπως και ο ύπνος, και επειδή η νύχτα και ο κόσμος της, ήδη από τον καιρό της Σαπφώς, έχουν τραγουδηθεί σαφώς περισσότερο από τη μέρα. Το γόνιμο σκοτάδι, ο έναστρος ουρανός, η ερωτική κλίση της νυκτός, το ουσιαστικό ύπνος και το ρήμα πλαγιάζω σαν μετωνυμίες του σμιξίματος παραμένουν ισχυρά ποιητικά κίνητρα.

Το δεύτερο νήμα είναι ψυχαναλυτικής τάξεως. Η ποίηση, είτε προφορική, όπως στη γένεσή της, είτε γραπτή, είναι πνευματική δραστηριότητα που θεμελιώνεται στον συνειρμό. Αρχίζεις να γράφεις και δεν γνωρίζεις ποτέ πού θα οδηγηθείς και πού θα καταλήξεις, πού θα σε ταξιδέψει έκπληκτο η ίδια η απελευθερωμένη γλώσσα, όπως θα παίζει με τους ήχους των λέξεων και με το νόημά τους. Η τεχνική του ελεύθερου συνειρμού είναι ταυτόχρονα το νήμα και η σαΐτα, αργαλειός ολόκληρος.

Ακριβώς με την τεχνική του ελεύθερου συνειρμού επιχείρησε ο Φρόντ, και στο κατόπι του οι μαθητές του, να ερμηνεύσει τα όνειρα και τη συμβολική τους γλώσσα και να αποκαλύψει το λανθάνον περιεχόμενό τους. Παρακινούσε λοιπόν τους ψυχαναλυόμενους να επιβιβάζονται στο όχημα του ελεύθερου συνειρμού, να μιλούν δηλαδή δίχως να νοιάζονται για τη λογική ακολουθία και την αφηγηματική συνέπεια, και πρωτίστως δίχως φόβο ότι θα τους περιγελάσουν ή θα τους ψέξουν.

Το τρίτο συνδετικό νήμα είναι μυθολογικό. Στη σαγηνευτική επικράτεια της αρχαιοελληνικής μυθολογίας συγκατοικούν ο Ύπνος και οι εννέα Μούσες. Αν εξαιρέσουμε την Κλειώ, προστάτρια της ιστορίας, και την Ουρανία, προστάτρια της αστρονομίας, οι άλλες είναι οι πολιούχες της ποίησης στις ποικίλες μορφές της: επική, λυρική, ερωτική, βουκολική, τραγική, κωμική, ιερατική-υμνητική των θεών.

Ξέρουμε πως οι δύο επικοί ποιητές μας, ο Όμηρος και ο Ησίοδος, δεν λειτουργούν απλώς σαν ληξιαρχεία: προσδιορίζοντας το γένος των θεών και των ηρώων, επιλέγουν από το πλήθος των μυθολογικών παραδόσεων και συγκροτούν την οιονεί Βίβλο των αρχαίων Ελλήνων. Ούτε μεταξύ τους συμφωνούν πάντα, ούτε και οι μεταγενέστεροι υιοθέτησαν πιστά όλες τις ληξιαρχικές πράξεις των δύο πρωτοκορυφαίων.

Στη *Θεογονία* του Ησίοδου (στ. 211 κ.ε.), η Νύχτα είναι ιδιαιτέρως γόνιμη:

*Νυξ δ' έτεκεν στουγερόν τε Μόρον και Κήρα μέλαιναν
και Θάνατον, τέκε δ' Ύπνον, έτικτε δε φύλον Ονειρών
-ού τινι κοιμηθείσα θεά τέκε Νυξ ερεβεννή-,
δεύτερον δε Μώμον και Οϊζύν αλγινόεσσαν,
Εσπερίδας θ', ης μήλα πέρην κλυτού Ωκεανοίο
χρύσεια καλά μέλουσι φέροντά τε δένδρα καρπόν.*

Και Μοίρας και Κήρας εγείνατο κηλεοποιίνους.

Καταλαβαίνουμε βέβαια ποιος είναι ο παρθενογεννημένος Ύπνος, ποιος ο Θάνατος και ποιες οι Εσπερίδες. Αλλά ποιος ο Μόρος και ποια η «αλγινόεσσα Οϊζύς»; Εδώ αποκαλύπτεται η αβάσταχτη φιλολογική ελαφρότητα όσων διατείνονται ότι έχουμε μέσα μας γονίδια που μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε πάραυτα τα αρχαία, και βέβαια να τα μιλήσουμε άπταιστα, και δη εις την αττικήν διάλεκτον. Την αλγινόεσσαν Οϊζύν ο Παναγής Λεκατσάς τη μεταφράζει «αλγινό Μόχθο», ο Δ.Ν. Μαρωνίτης «Δυστυχία που σφάζει» και ο Σταύρος Γκιργκένης «οδυνηρή Αθλιότητα». Και πρόκειται για διαφορετικές αποδόσεις όχι τυχαίων λέξεων αλλά κρίσιμων αφηρημένων εννοιών, ή προσωποποιητικών όρων που ζωγραφίζουν την κοσμογονία των αρχαίων.

Στις ραψωδίες Ξ και Π της *Ιλιάδας*, ο Όμηρος, γενεαλογεί τον Ύπνο ως δίδυμο αδερφό του Θανάτου, οι δυο τους μάλιστα μεταφέρουν από κοινού τον θνήσκοντα Σαρπηδόνα στην πατρίδα του τη Λυκία, κατόπιν εντολής του Διός. Επιπλέον, τον χαρακτηρίζει «άνακτα πάντων τε θεών πάντων τ' ανθρώπων». Τον τιμά δηλαδή με μια ιδιότητα που άλλοι ποιητές την αποδίδουν στον παντοδύναμο Δία ή στον πανίσχυρο Έρωτα, στον οποίο ως γνωστόν υποτάσσονταν οι Ολύμπιοι, πλην των ταμένων στην παρθενία.

Ο ίδιος ο Ύπνος ήταν βαριά ερωτευμένος με την Πασιθήη, την πιο νέα από τις τρεις Χάριτες. Από τον έρωτά τους γεννήθηκαν τέσσερα παιδιά, οι Όνειροι: ο Μορφεύς, ο Ίκελος, ο Φοβήτωρ και ο Φάντασος. Η «συμμορία των τεσσάρων» έστελνε τα όνειρα στους θνητούς μέσα από τις δύο πύλες του σπηλαίου όπου ζούσαν, στα σύνορα με τον Άδη, σύμφωνα με τη συνηθέστερη γεωγράφηση της κατοικίας τους. Η μία πύλη ήταν από κέρατο κι η άλλη από ελεφαντόδοντο. Λέει η Πηνελόπη στον μεταμφιεσμένο Οδυσσέα, στη ραψωδία Τ της *Ιλιάδας* (μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτη):

*Ξένε, τα ονείρατα πολλά κι αμήχανα μας έρχονται, όμως
δεν βγαίνουν όλα αληθινά στον άνθρωπο.
Δυο πύλες έχουν τα όνειρα, σκιές ανήμπορες,
τη μια από κέρατο, την άλλη από φίλντισι φτιαγμένη.
Όποια απ' τη φίλντισένια πύλη βγαίνουν που γυαλίζει,
μας ξεγελούν και ψεύτικα μηνύματα μας φέρνουν·
εκείνα όμως που περνούν θυρόφυλλα από γυαλισμένο κέρατο, αυτά
εκπληρώνονται, όποιος τα ονειρευτεί στον ύπνο του.*

Ο Μορφέας, ο ισχυρότερος της τετράδας, μπορούσε να εισχωρεί στα όνειρα θνητών και αθανάτων και να τα διαμορφώνει, παίρνοντας οποιαδήποτε ανθρώπινη μορφή, εξού και το όνομά του. Ο Φοβήτωρ προτιμούσε να εμφανίζεται σαν τέρας ή θηρίο, κάνοντας τρομακτικά τα όνειρα. Ο Φάντασος, προσωποποίηση της φαντασίας, προκαλούσε όνειρα δυσκολονόητα και πλασματικά. Αντίθετα, ο Ίκελος συνέβαλε στο να φαίνονται τα όνειρα ρεαλιστικά.

Σε άλλη μυθολογική αφήγηση πάντως, ο Ύπνος είναι ερωτευμένος με τον Ενδυμίωνα. Του έδωσε μάλιστα το απίστευτο χάρισμα να κοιμάται με ανοιχτά μάτια, ώστε ο ερωτευμένος γιος της Νύχτας, προϊόν ασπόρου συλλήψεως όπως είπαμε, να μπορεί να τα βλέπει συνεχώς. Η ιδιοτέλεια του πόθου.

Στον Όμηρο ο Ύπνος είναι εγκατεστημένος στη Λήμνο, όπως και ο Ήφαιστος. Κατά τον Βιργίλιο όμως, στην *Αινειάδα*, ζούσε στον Κάτω Κόσμο, ενώ κατά τον Οβίδιο, στις *Μεταμορφώσεις*, διέθετε ένα θαυμάσιο παλάτι στην απώτατη χώρα των Κιμμερίων.

Με τους κορυφαίους ποιητές των αρχαίων Ελλήνων και Λατίνων, και της παγκόσμιας λογοτεχνικής ιστορίας εν γένει, να ασχολούνται με τη χάρη του, εύλογο είναι που αμέτρητοι ποιητές στο πέρασμα των αιώνων, κάθε γλώσσας, ασχολήθηκαν με τον ύπνο, αυτοτελώς ή σε συνάρτηση με τα όνειρα, καινοτομώντας ή αναπραγματευόμενοι θέματα που είχαν θίξει οι μεγάλοι προπάτορες. Για παράδειγμα, ο Κ.Π. Καβάφης, στο εκτενέστατο αποκηρυγμένο ποίημά του «Η κηδεία του Σαρπηδόνας» ομηρίζει:

*Είν' η καρδιά του Διός πλήρης οδύνης.
Ο Πάτροκλος εφόνευσε τον Σαρπηδόνα. [...]
Ιδού από το άρμα του κατέρχεται
επί της γης ο Φοίβος, δία εντολή.*

*Του Σαρπηδόνοσ τον νεκρόν αι θεϊκαί
χείρες του σώζουσι, και εις τον ποταμόν
τον φέρουσι και ευλαβώς τον νίπτουσι. [...]
Την εντολήν του περατώσασ ο Θεός,
τον Ύπνον και τον Θάνατον, τους αδελφούς,
καλεί, και διατάττει εις την εκτενή
Λυκίαν να μεταφερθεί ο Σαρπηδών.
Ως εν αγκάλεσ πατρικές και τρυφερές
τον έλαβον ο Ύπνοσ και ο Θάνατοσ
με λύπην και αγάπην και με προσοχήν
μη του νεκρού προσώπου διαταραχθεί
η σοβαρά γαλήνη, μη του ανδρικού
σώματοσ η μεγαλοπρέπεια βλαβεί.*

Δεν φιλοδοξώ φυσικά να απαρτίσω εδώ κάποια ανθολογία της ποίησησ του ύπνου. Και στο πεδίο της ελληνόγλωσσης ποίησησ αν περιοριζόμουν, το εγχείρημα θα με υπερέβαινε. Στο διαδίκτυο πάντως βρίσκει κανείς αρκετά υπνοκεντρικά ή ονειροκεντρικά ποιήματα, συγκεντρωμένα από φιλόπονοσ ανθολόγοσ. Εδώ θα γίνει αναγκαστικά μια ταχύτατη δειγματοληπτική αναφορά σε υπνολογικά δημιουργήματα της επώνυμησ ποίησησ αλλά και της ανώνυμησ λαϊκήσ.

Το «Όνειρο» του Γ. Σεφέρη (*Ημερολόγιο καταστώματοσ, Γ'*) απαθανατίζει μια κατάσταση γνωστή σε όλουσ: τον «άγρυπνο ύπνο», που δεν είναι γνώρισμα μόνο των σκυλιών, όπως λέει ο Φύλακασ στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου, αλλά και των ταραγμένων ανθρώπων:

*Κοιμούμαι και η καρδιά μου ξαγρυπνά,
κοιτάζει τ' άστρα στον ουρανό και το δοιάκι
και πώς ανθοβολά το νερό στο τιμόνι.*

Ένα ποίημα χαρακτηριστικό της σταθερά ουμανιστικής ματιάσ του Τάσου Λειβαδίτη:

*Το βράδυ έχω βρει έναν ωραίο τρόπο να κοιμάμαι.
Τουσ συγχωρώ έναν-έναν όλουσ.
Άλλοτε πάλι θέλω να σώσω την ανθρωπότητα
αλλά εκείνη αρνείται.*

Ένα απόσπασμα από το ποίημα του Κώστα Καρυωτάκη «Ύπνοσ»:

*Θα μας δοθεί το χάρισμα και η μοίρα
να πάμε να πεθάνουμε μια νύχτα
στο πράσινο ακρογιάλι της πατρίδασ;
Γλυκά θα κοιμηθούμε σαν παιδάκια
γλυκά. Κι απάνωθέ μας θε να φεύγουν,
στον ουρανό, τ' αστέρια και τα εγκόσμια.
Θα μας χαϊδεύει ως όνειρο το κύμα.
Και γαλανό σαν κύμα τ' όνειρό μας
θα μας τραβάει σε χώρες που δεν είναι. [...]
Γλυκά θα κοιμηθούμε σαν παιδάκια
που όλη τη μέρα εκλάψαν και αποστάσαν.*

Η «Ιδιωτική στιγμή», ένα ειρωνικό ποίημα από τη *Μυθολογία* του Μάνου Χατζιδάκι:

Ένας παπάς
από τ' αντικρινό παράθυρο
κοιτάζει που κοιμάμαι.
Θέλει να διαπιστώσει
πού έχω τα χέρια μου,
πάνω ή κάτω από το προσκεφάλι.

Ένας αστυνόμος
από τ' αντικρινό παράθυρο
μ' επιμονή παρατηρεί τον ύπνο μου.
Θέλει να διαπιστώσει
αν γέρνω αριστερά, αν γέρνω δεξιά.

Ένα παιδί
από τ' αντικρινό παράθυρο
με βλέπει μ' απορία να κοιμάμαι.
Θέλει να διαπιστώσει
αν είμαι δράκος
γιά Θεός ή ένα πουλί
που τραγουδά περίεργα τραγούδια.

Εγώ μέσ' απ' τον ύπνο μου
τους βλέπω και χαμογελώ,
γιατί ο παπάς δεν μ' αναγνώρισε
πως είμαι ο Χριστός κι έχω
τα χέρια μου στο στήθος σταυρωμένα.

Γιατί ο αστυνόμος δεν γνωρίζει
πως ειδικά γι αυτόν είμαι αξιωματικός
και το παιδί ούτε καν μπόρεσε
να φανταστεί πως είμαι ο ποιητής.

Ένα ποίημα του ηττημένου έρωτα, θηλυκού γένους συνήθως, ο «Πόθος για ύπνο», από τους *Μονολόγους* του Μίλαν Κούντερα, σε μετάφραση Αντρέα Τσάκαλη:

Δεν ξέρω χωρίς εσένα να ζω.
Τι σημασία έχει που συναντιόμαστε
μια φορά στους δύο μήνες ή και λιγότερο.
Έρχεσαι για εμένα και με ξεκρεμάς
σαν κάποιο από το μαγαζί μίσθιο.

Κι εγώ σ' ακολουθώ.
Υπάκουη, όπως υπάκουα είναι τα πράγματα
που εκμισθώνονται.

Πηγαίνουμε πάντα σε μια μικρή ταβέρνα
στα προάστια,

πίνουμε κάνα δύο βότκες κι εγώ ύστερα
μένω σε σένα.
Ξεχνώ τον κόσμο, κραυγάζω από ευτυχία,
αλλά εσύ
όλο αυτό το διάστημα σκέφτεσαι μόνο
να μη χάσω το τελευταίο τραμ.
Κι εγώ ντύνομαι και φεύγω.

Φεύγω και λέω:
Να κοιμάσαι μαζί, μαζί να κοιμάσαι,
να 'σαι ξαφνικά ελαφριά σα σκουπιδάκι,
ν' ανασαίνεις βαθιά, να μετατρέπεται
σε μακρόσυρτο τραγούδι,
μέσα σ' αυτόν τον μικρό γλυκό θάνατο
τον όμοιο με μωρό,
να κοιμάσαι μαζί ελαφριά σα σκουπιδάκι,
να μετατρέπεται σε κοινό τραγούδι...

Αλλά εσύ μαζί μου ποτέ δεν πρόκειται να κοιμηθείς.
Ο άντρας δύσκολα αποκοιμείται δίπλα σε μια γυναίκα
που δεν αισθάνεται γι' αυτήν αγάπη.
Τι να γίνει.
Δεν ξέρω χωρίς εσένα να ζω.

«Ο ύπνος» του Τίτου Πατρίκιου, με ακριβοδίκαιη τη ζυγαριά του:

Ο ύπνος λύνει τα σώματα
τ' αλαφρώνει τα μετεωρίζει
λευτερώνει κρυφές δυνάμεις
ανομολόγητες επιθυμίες
αισθήσεις απαγορευμένες
Ο ύπνος δεν μπόρεσε ποτέ
ούτε την πιο επιπόλαια συνουσία
ν' αντικαταστήσει.

Τέλος, «Ο υπναράς της ρεματιάς» του Αρθούρου Ρεμπώ, σε μετάφραση Γιώργου Κοτζιούλα. Εδώ το δίδυμο
Ύπνος - Θάνατος επιβεβαιώνει την ισχύ του:

Είναι μια τρύπα χλωρασιάς όπου ένα ρυάκι ψάλλει
στα χόρτα μπλέκοντας τρελά κουρέλια ασημωμένα
και λάμπει απ' το περήφανο βουνό του πέρα ο ήλιος.
Είναι μια ρεματιά μικρή που αφρίζει απ' τις αχτίδες.

Ένας στρατιώτης μ' ανοιχτό στόμα, γυμνό κεφάλι
και με το σβέρκο στο νωπό τον κάρδαμο χωμένο
κοιμάται κι είναι ξαπλωτός στη χλόη κάτω απ' τα νέφη,
ωχρός, σε κλίνη πράσινη όπου χρυσόφως βρέχει.

Με τα ποδάρια στα πλατιά σπαθόχορτα κοιμάται
κάνει έναν ύπνο ως άρρωστο παιδί χαμογελώντας,

φύση, νανούριζέ τονε θερμά πολύ. Κρυώνει.

*Δε φέρνουν στα ρουθούνια του τρεμούλιασμα τα μύρα.
Κοιμάται με το χέρι στο στήθος μες στον ήλιο,
ατάραχος. Και στο δεξί πλευρό του έχει δύο τρύπες.*

Ας περάσουμε στον κόσμο της δημοτικής ποίησης, που η πλούσια θεματολογία της δεν θα μπορούσε ν' αφήσει απέξω τόσο τον ύπνο, είτε ως εμπόδιο του έρωτα είτε ως συντελεστή ή παρεπόμενο του, όσο και τα όνειρα. Και φυσικά δεν λείπουν τα νανουρίσματα:

*Πάρε το, ύπνε, το παιδί,
κι άμε το στα περβόλια.
Γέμισε τα στηθάκια του,
γαρίφαλα και ρόδα.
Κοιμήσου εσύ, μωράκι μου,
σε κούνια καρυδένια,
σε ρουχαλάκια κεντητά
και μαργαριταρένια.
Κοιμήσου με τη ζάχαρη,
κοιμήσου με το μέλι
και νίψου με το ανθόνερο,
που νίβονται οι αγγέλοι.*

Ένα δεύτερο, που ιστορεί το ριζικό των γυναικών με απόλυτη απλότητα:

*Έχω γιο, έχω χαρά
που θα γίνω πεθερά.
Έχω κόρη, έχω πίκρα
που θα γνέθω μέρα - νύχτα.*

Αρκετά είναι τα χιουμοριστικά λιανοτράγουδα. Ένα από την Εύβοια:

*Καλά 'κανα κι αγάπησα κοντά στη γειτονιά μου,
να 'χω τον ύπνο διάφορο και το φιλί κοντά μου.*

Κυνικότερη, ή ωφελμιστικότερη, ακούγεται μια παραλλαγή από τα Γρεβενά:

*Καλότυχος π' αγάπησε κόρη 'πού μες στη χώρα,
έχει τουν ύπνου διάφουρου κι τα τσαρούχια κέρδουν.*

Ο ερωτευμένος άνθρωπος αντιστέκεται στον ύπνο, για να κρατάει δρώσα τη μνήμη τού σώματός του:

*Νυστάξα τα ματάκια μου, θένε να κοιμηθούνε,
μ' αυτά για το χατίρι σου κάθονται κι αγρυπνούνε.*

Η:

*Απόψε δεν κοιμήθηκα και σήμερα νυστάζω,
για δυο ματάκια λιόμαυρα, για δυο ματάκια μαύρα.*

Και φυσικά, ορίζει με σαφήνεια τις προδιαγραφές του επιθυμητού ύπνου:

*Το χέρι σου το παχουλό και κοντυλογραμμένο
να το 'χα για προσκέφαλο τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
οι μέρες να 'ναι του Μαγιού κι οι νύχτες του Γενάρη.
Να σε χορτάσω φίλημα, να σε χορτάσω αγκάλες.*

Απολύτως λογικός ο έρωτας προτιμά τις μαγιάτικες μέρες και τις γεναριάτικες νύχτες, γιατί κρατάνε περισσότερο. Αν ο ερωτευμένος ήταν θεός, ο Δίας δηλαδή, θα έκανε το θαύμα του. Θα διέταζε τον ήλιο να μην ανατείλει, ώστε η νύχτα της συνεύρεσής του με την Αλκμήνη να τριπλασιαστεί, γεγονός που οδήγησε στο να αποκληθεί *τριέσπερος* και *τρισέληνος* ο νόθος γόνος του, ο Ηρακλής.

Και να πλαγιάσει πάντως ο ερωτευμένος, ο ύπνος του είναι τραυματισμένος, ή μάλλον τραυματικός:

*Η νύχτα ώρες δεκατρείς, μόνο τσι τρεις κοιμούμαι,
και τσ' άλλες είμαι ζυπνητός κι εσένα συλλογούμαι.*

Κι αν με τα πολλά αποκοιμηθεί και ονειρευτεί, βάσανα τον περιμένουν και πάλι και διαψεύσεις. Ένα δίστιχο της Καρπάθου:

*Απόψε μες στον ύπνο μου σ' αγκάλιαζα στα ρούχα,
κρίμα τον ύπνο που 'χασα και τη χαράν από 'χα.*

Ή, με παιγνιδιάρικη αθυροστομία, σε κρητική μαντινάδα:

*Κοιμούμαι κι ονειρεύομαι, ζυπνώ και πασπατεύω,
μα δεν το βρίσκ' η χέρα μου το πράμα που γυρεύω.*

Και αυτοσαρκαστικά:

*Απόψε είδα όνειρο πως σ' είχα στο κραβάτι,
κι επήγα να σ' αγκαλιαστώ κι αγκάλιασα τον κάτη.*

Ιδού ωστόσο και ένα δίστιχο που βεβαιώνει ότι για το δημοτικό τραγούδι η υπερβολή είναι η καθαυτό φύση του, και είναι πανωραία:

*Κοιμούμαι κι ονειρεύομαι πως σε φιλώ στο στόμα,
κι άμα ζυπνήσω 'στάνομαι τη μυρωδιά ακόμα.*

Η δημοτική ποίηση έχει σχηματίσει τον δικό της εμπειρικό ονειροκρίτη. Καταρχάς ένα τραγούδι της αγάπης ή της ξενιτιάς:

*Όλα τα δέντρα την αυγή δροσιά 'ναι φορτωμένα,
και τα πουλάκια στα κλαδιά βαριά βαλαντωμένα,
κι η κόρη στις αγκάλες μου βαριά 'ναι υπνωμένη.
«Βαριά κοιμάσαι, κόρη μου, βαριά 'σαι υπνωμένη».
«Να μ' είχα πέσει, αφέντη μου, ποτέ μου μετ' εσένα!
Είδ' όνειρο στον ύπνο μου, στον ύπνο που κοιμόμουν·
είδα το γρίβα σου γυμνό, τη σέλα τσακισμένη,*

και το σπαθί σου τ' αργυρό στη μέση χωρισμένο,
και το μαντίλι σ' τ' όμορφο στην άκρη λερωμένο».
«Κόρη μ', μη βασανίζεσαι, στα βάσανα μην μπαίνεις·
ο γρίβας μ' είν' η ξενιτιά, κι η σέλα μ' είν' ο δρόμος,
και το σπαθί μου τ' αργυρό είν' ο ξεχωρισμός μας,
και το μαντίλι το λερό τα δάκρυα που θα χύσεις».
«Αυτού που πας, αφέντη μου, πάρε κι εμέ κοντά σου,
να μαγειρεύω να δειπνάς, να στρώνω να κοιμάσαι,
να πλένω τα ποδάρια σου, τα πλύματα να πίνω».
«Εδώ που πάνω, κόρη μου, γυναίκες δεν πααίνουν,
δε μαγειρεύουν, δε δειπνούν, δε στρώνουν, δεν κοιμούνται,
στη σέλα τρώγουν το ψωμί, στη σέλα γιοματίζουν».

Κι έπειτα ένα κλέφτικο, κατσαντωνάικο για την ακρίβεια:

«Απόψε είδα στον ύπνο μου, είδα και στ' όνειρό μου,
θολό ποτάμι πέρναγα, πολύ κατεβασμένο.
Ούτε και πέρα πέρασα ούτε και δώθε βγήκα.
Μου πέφτει το φεσάκι μου κι η χούφτα του σπαθιού μου.
Βλέπω τους κάμπους κόκκινους και τα βουνά γαλάζια.
Βλέπω δυο ελάφια πόβοσκαν σε μια παλιοκαψάλα.
-Ξήγα τ', Αντώνη μ', ξήγα το, ξήγα το όνειρό μου».
«Γιώργο, μ', τα κόκκινα είν' αίματα και τα γαλάζια, βόλια.
Τα δυο τα ελάφια είμαστ' εμείς, παλιοκαψάλα οι Τούρκοι».
«Σήκω, Αντώνη μ', να φύγουμε, μας έχουν προδομένους».
Βλέπει ταμπούρια τούρκικα, βλέπει τζοχανταραίους.
«Ρίξε, Αντώνη, τ' άρματα, ρίξε και το σπαθί σου».
«Τι λέτ' αυτού, παλιότουρκοι κι εσείς σκυλαρβανίτες».

Ενίστε όμως οι εξηγητές των ονείρων διχογνωμούν και ερίζουν, γιατί βλέπει ο καθένας την επιθυμία του. Ένα πανελλήνιο γαμήλιο τραγούδι, σε ναξιώτικη παραλλαγή:

Μες στην Αγία Παρασκευή, κόρη κοιμάται μοναχή,
κοιμάται κι ονειρεύεται πως την αυγή παντρεύεται.
«Απόψε που κοιμόμουνα γλυκά κι ονειρευόμουνα,
τ' όνειρο, μάνα μ', που δα 'γώ να μου το βγάλει ο Θεός καλό.
Είδα σε πύργο ανέβαινα, σε περιβόλι έμπαινα,
σε δυο ποτάμια με νερό δίπλα σεργιάνιζα κι εγώ.
Μάνα μου, γιά ξήγησέ μου τ' όνειρο που είδα 'γώ,
π' από τα παλιά γνωρίζεις το καλό απού το κακό».
«Κόρη μου, θα σ' το ξηγήσω τ' όνειρό σου το κακό,
θα σου π' όλη την αλήθεια, δε θ' αφήσω μυστικό.
Ο πύργος είν' ο Χάρος σου, το περιβόλι ο τάφος σου,
τα δυο ποτάμια το νερό τα δάκρυα που θα χύσω 'γώ».
«Μωρή μάνα κακομάνα, δεν το ξήγησες καλά
και το φέρνεις όπως θέλεις για τη συφορά να φέρεις,
μα δεν είναι συφορά παρά φανερή χαρά.
Ο πύργος είν' ο άντρας μου, το περιβόλι ο γάμος μου,
τα δυο ποτάμια το νερό, αυτά 'ναι το συμπεθεριό».

Επιστροφή στα δίστιχα της αγάπης, και μάλιστα τα αιγαιοπελαγίτικα, το ένα πιο όμορφο από το άλλο.
Της Χάλκης:

*Σώπα, παραπονιάρια μου, και μην παραπονάσαι,
κι εγώ θα γίνω πάπλωμα και στρώμα να κοιμάσαι.*

Της Νισύρου:

*Ο έρωτάς σου μ' έκαμε νύχτα να μην κοιμούμαι
και το σταυρό σα χριστιανός να κάμω δε θυμούμαι.*

Και της Κω:

*Όλα μας πια τα ζέχασες, μα τις βραδιές θυμήσου
που σου 'λεγα «ξημέρωσε» και μου 'λεγες «κοιμήσου».*

Επιτρέψτε μου να τελειώσω με μια αναφορά στις αυστηρότατες συνήθειες που συνόδευαν την πρώτη νύχτα του γάμου, συνήθειες που μόνο στις πόλεις πιστεύουμε πως είναι υπόθεση άλλων εποχών, ξεπερασμένων. Γράφει ο Κώστας Καραπατάκης στο βιβλίο του *Γάμος του παλιού καιρού (λαογραφικό της περιοχής Γρεβενών)*, του 1976:

«Όπως σήμερα, έτσι και τότε, και πιο πολύ μάλιστα τότε, το ζήτημα της παρθενιάς θεωρούνταν σαν το ιερότερο και το πολυτιμότερο πράγμα που μπορούσε να έχει ένα αγνό και τίμιο κορίτσι. Ο άντρας όχι μόνο έπρεπε να βρει τη γυναίκα του αγνή και τίμια την πρώτη βραδιά τού γάμου, μα κι ολότελα ανέγγιχτη από ξένο χέρι, γιατί όχι μονάχα αυτός, μα και ολόκληρο το συγγενολόι του, που θα τη δεχόταν στους κόλπους του, έπρεπε κι αυτό να την κρίνει άξια και ικανή για τη θέση που θα της έδινε ανάμεσά του. Γι' αυτό δεν πρόφταινε καλά καλά να βγει ο ήλιος το πρωί κι έφταναν στο σπίτι του γαμπρού όλες οι παντρεμένες αδερφές του κι οι αδερφές της μάνας και του πατέρα του «για να ιδούν τα σ'μάδια τ'ς νύφ'ς». Επειδή όμως ήταν πρωί και τα νιόγαμπρα κοιμόνταν ακόμη, για να τα ξυπνήσουν, τραγουδούσαν:

*Τώρα τα πουλιά, τώρα τα χελιδόνια,
τώρα οι πέρδικες συχνολαλούν και λένε:
«Ξύπν', αφέντη μου, ζύπνα, καλέ μ' αφέντη,
ξύπν' αγκάλιασε κορμί κυπαρισσένιο
κι άσπρονε λαιμό, βυζιά σαν το λεμόνι,
σαν το κρύο νερό, πόρχεται από τη βρύση
κι από το βουνό».*

Η νύφη, σαν άκουγε, σηκωνόταν, έβαζε το μακρύ πουκάμισο, που ήταν και νυχτικιά της, τ' άφηνε σ' ένα μέρος και τό 'παιρνε η πεθερά. Κι αν μεν το πουκάμισο ήταν ματωμένο και φανέρωνε την αγνότητα της παρθενιάς της, το 'βαζε σε μια καινούρια κανίστρα και το 'δειχνε στις γυναίκες, που περίμεναν με αγωνία. Μόνο αν ο γαμπρός ήταν «αποδεμένος» και δεν μπορούσε να κάνει τίποτε κι αν η νύφη δεν ήταν εντάξει, μόνο τότε το πουκάμισο δε μιλούσε κι η πεθερά μ' όλες τις συγγένισσές της έπεφταν σε συλλογή και σε μεγαλύτερη ακόμη θλίψη και στενοχώρια.

Την αιτία θα την ήξερε μονάχα ο γαμπρός και θα τη μάθαινε κι η μάνα αργότερα, σαν τον ξεμονάχιαζε και τον ρωτούσε να της πει την αλήθεια. Κι αν το φταίξιμο ήταν δικό του, τότε άρχιζαν τα τρεξίματα στους χοτζιάδες, στους παπάδες, στις «γκουρμπέτσες» (τσιγγάνες) και στις «μαϊστρες» «για να τ'ς χαλάσ'ν τα μάρια».

Και ποια η ευφύστερη δικαιολογία για να μη σηκωθεί κανείς από το γλυκό κρεβάτι; Μας τη διδάσκει το τραγούδι της Αναστασίας:

*«Πώς να σκωθώ, αφέντη μου, μέσ' απ' την αγκαλιά σου,
μπερδεύτκαν τα μαλλάκια μου μαζί με τα δικά σου».*

Καταλαβαίνουμε λοιπόν γιατί οι αρχαίοι Αχαιοί ήταν «καρηκομμώοντες», έτρεφαν δηλαδή μακριά και πλούσια κόμη.

Παντελής Μπουκάλας